

вимог Міжнародної конвенції МАРПОЛ 73/78 [2] морські торговельні порти, як порти прибережної держави «особливого району» в обов'язковому порядку повинні бути обладнані спорудами і засобами для прийому всіх видів відходів з суден. Незважаючи на те, що багато морських портів укомплектовані засобами для прийому саме окремих видів відходів, необхідно здійснити ряд додаткових заходів: а) розробити та ввести в дію план збору та знешкодження відходів, які збираються з суден і утворюються в результаті господарської діяльності порту; б) обладнуватися комплексами термічного знешкодження твердих харчових відходів і сміття з урахуванням утилізації газів, які відходять; в) обладнуватися береговими модулями очищення лляльних вод, які відповідають встановленим природоохоронним нормам, або свої плавзбірники обладнати установками доочищення і т. ін.

Під час обговорення всі учасники конференції дійшли спільного висновку, що незважаючи на всі перелічені та інші труднощі, підприємства морської галузі України спільно з галузевою наукою проводять вагомую роботу, що безперечно забезпечує зниження негативного впливу на навколишнє середовище результатів їх виробничої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України — 1997. — № 29. — Ст. 194.
2. Міжнародна Конвенція по запобіганню забруднення з суден 1973р. (МАРПОЛ 73/78) // Офіційний вісник України. — 2005. — №22. — Ст.254.
3. Міжнародний кодекс по управлінню безпечною експлуатацією суден і запобіганню забрудненню. — [Електронний документ]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_304
4. Кодекс торговельного мореплавства України // Відомості Верховної Ради України — 1995. — №47 - 52. — Ст. 349.
5. Про затвердження Правил реєстрації операцій зі шкідливими речовинами на суднах, морських установках і в портах України: наказ Мінтрансу України від 10.04.2001 № 205. — [Електронний документ]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MN002353.html

УДК 340.12:347.96.001.76

М.Т. Лоджук, аспірант кафедри
теорії держави і права НУ ОЮА

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ ЯК УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: ПРОПОЗИЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті здійснено аналіз положень цивільного та адміністративного процесуального законодавства України, які регулюють інститут представництва, з позиції його відповідності сучасним викликам правової реальності в контексті функціонування юридичних клінік як учасників судового процесу. Автором обґрунтовується необхідність внесення змін до Цивільного проце-

суального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в частині надання можливості керівникам юридичних клінік посвідчувати довіреності фізичних осіб на представництво їх інтересів в судах з огляду на освітню та правозахисну роль юридичних клінік як дійсних суб'єктів надання правової допомоги у цивільних та адміністративних справах.

Ключові слова: *учасник судового процесу, вища юридична освіта, юридична клініка, правова допомога, процесуальне представництво, довіреність.*

В статтю здійснений аналіз положень гражданского и административного процессуального законодательства Украины, которые регулируют институт представительства с позиции его соответствия современным вызовам правовой реальности в контексте функционирования юридических клиник как участников судебного процесса. Автор обосновывается необходимостью внесения изменений в Гражданский процессуальный кодекс Украины и Кодекс административного судопроизводства Украины в части предоставления возможности руководителям юридических клиник удостоверять доверенности физических лиц на представительство их интересов в судах, учитывая образовательную и правозащитную роль юридических клиник как действительных субъектов предоставления правовой помощи в гражданских и административных делах.

Ключевые слова: *участник судебного процесса, высшее юридическое образование, юридическая клиника, правовая помощь, процессуальное представительство, доверенность.*

In the article there is made an analysis of regulations of civil procedure and administrative procedure legislation of Ukraine, that are connected with the institute of representation, taking into account its compliance with the demands of legal reality in the context of functioning of law clinics as the participants of judicial procedure. The author substantiates the necessity to adopt the amendments to the Civil procedure code of Ukraine and to the Code of administrative procedure of Ukraine concerning granting of the right to certify a warrant to the chief of the law clinic. Such possibility corresponds with the educational and remedial functions of law clinic.

Key words: *participants of judicial procedure, post-secondary education, law clinic, legal advice, procedure representation, warrant.*

Актуальність. Якщо здійснити спробу простежити за полемікою з історії виникнення, розвитку та подальшого становлення юридичних клінік в Україні, яка протягом останніх десяти років велася в опублікованих журнальних та газетних статтях, виголошених на конференціях, круглих столах і форумах доповідях, а також у спеціально розроблених з цієї тематики навчальних та науково-методичних посібниках, то можна зробити висновки про часткову втрату дослідницького інтересу (проте, аж ніяк не актуальності) у вітчизняних вчених-правознавців до юридичних клінік з середини 2006 року.

Вважаємо, що основною причиною своєрідного «ігнорування» юридичних клінік в наукових колах стало прийняття 03 серпня 2006 року Міністерством освіти і науки України відповідного наказу, з появою якого в певній мірі усунуено прогалину в спеціальному нормативному регулюванні діяльності таких клінік, перші з яких з'явилися в нашій державі ще у 1996-1997 роках [1, 3]. Зазначеним наказом міністерства було затверджено Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, а також зобов'язано ректорів забезпечити створення юридичних клінік та їх функціонування відповідно до цього Положення [2].

В той же час, кількість прихильників таких клінік в галузі вищої юридичної освіти України продовжувала з кожним роком зростати й про що неодноразово відзначало Міністерство освіти і науки України в своїх аналітичних доповідях про стан організації роботи зі зверненнями громадян. Так, станом на 1 вересня

2007 року налічувалося 45 юридичних клінік у 22-ох областях нашої держави, а до їх діяльності залучались понад 1500 студентів юридичних факультетів, 170 науково-педагогічних правників вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації, які надавали безоплатні юридичні консультації та здійснювали правовий всеобуч населення як у приміщеннях вищих навчальних закладів, так і з відвідом до районних центрів та у сільську місцевість [3].

Уже станом на 2010 рік стаціонарно працювало та активно реалізовували свої функції і завдання 110 юридичних клінік у 27 регіонах України, основою функціонування яких є поєднання інтересів громадян, що потребують правової допомоги і які неспроможні оплатити послуги юриста та студентів, зацікавлених в отриманні практичних знань, що сприяють у майбутньому їх працевлаштуванню і кар'єрі. За вказаний звітний період юридичні клініки надали безкоштовну правову допомогу більше 50 тисяч громадян, значна частина з яких відноситься до найбільш незахищених верств населення [4].

Все частіше у процесі роботи в юридичній клініці студенти не обмежуються лише наданням усних консультацій відвідувачам таких клінік, складанням позовних заяв, апеляційних чи касаційних скарг, звернень в органи державної влади та місцевого самоврядування. Однією з форм діяльності студентів-консультантів, що активно розвивається сьогодні в юридичних клініках, є здійснення безпосереднього представництва інтересів незахищених та малозабезпечених громадян в судах України [5, 58].

Цьому сприяє процесуальне законодавство нашої держави (в першу чергу, цивільне та адміністративне), норми якого хоч і не містять згадки про такі клініки як суб'єктів надання правової допомоги іншим учасникам процесу, але надають можливість студентам-клініцистам брати участь в судових засіданнях в процесуальному статусі представників сторін, третіх осіб [6, 104].

Як бачимо, юридичний клінічний рух й надалі продовжує збільшувати лави своїх прихильників серед вищих навчальних закладів України юридичного профілю, а тому діяльність юридичних клінік в освітній та соціальній сфері сучасного правового життя нашої держави цілком логічно потребує подальших наукових досліджень.

Метою цієї статті є аналіз окремих положень цивільного та адміністративного процесуального законодавства України, які регулюють інститут представництва, з позиції його відповідності сучасним викликам правової реальності в контексті функціонування юридичних клінік як учасників судового процесу — суб'єктів надання правової допомоги у цивільних та адміністративних справах. Пошук можливих шляхів вдосконалення інституту представництва в цивільному та адміністративному процесах з огляду на освітню та правозахисну роль юридичних клінік, у формуванні чітких пропозицій щодо змін окремих норм Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України є завданням цієї статті.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню окремих питань з історії появи та розвитку юридичного клінічного руху в Україні, нормативного та структурного забезпечення функціонування юридичних клінік при вищих навчальних закладах нашої держави, принципів і напрямків діяльності таких клінік в останні роки приділили увагу вчені з різноманітних галузей правової науки: В. Молдован, Р. Кацавець, В. Єлов, М. Дулеба, А. Галай, М. Пашковський, С. Молібог, В. Стаднік, В. Бігун, В. Гончаренко, А. Чернега, В. Самолюк, С. Нечипорук, О. Орлова та ін.

Крім того, значна кількість вітчизняних науковців досліджували певні аспекти діяльності юридичних клінік у своїх працях, присвячених проблематиці надання безоплатної правової допомоги в Україні. Однак, практично ніхто з них не розглядав перспективу подальшого розвитку юридичних клінік в Україні як учасників судового процесу та можливі шляхи вдосконалення інституту представництва в цивільному та адміністративному процесах з огляду на освітню та правозахисну діяльність таких клінік в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 2.1 Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей та забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги є метою та основним завданням клініки, а для її повного та ефективного функціонування керівництво юридичної клініки і вищого навчального закладу організовує й забезпечує надання безоплатної правової допомоги з питань захисту прав і свобод людини та організацій з усіх галузей права відповідно до чинного законодавства України (п. 2.3 вказаного Положення).

Окреслюючи напрямки та способи діяльності юридичних клінік, згадувані вище норми Положення оперують термінами «правова допомога» та «безоплатна правова допомога», зміст яких в певному обсязі розкритий в проекті Закону України «Про безоплатну правову допомогу», прийнятого 10 червня 2009 року за основу (в першому читанні) Верховною Радою України [7]. Із пояснювальної записки до даного законопроекту вбачається, що його основним завданням є створення ефективної системи надання безоплатної правової допомоги з метою реалізації встановленого статтею 59 Конституції України права кожного на правову допомогу [8].

Під терміном «правова допомога» в контексті п. 1 ч. 1 ст. 1 цього законопроекту слід розуміти надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. В свою чергу, категорія «правові послуги» в проекті розкривається як збірне поняття і включає до себе, зокрема, такий різновид діяльності юриста як здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами [9, 61].

Враховуючи щорічне збільшення кількості звернень громадян до судів України загальної юрисдикції з метою захисту та відновлення їх прав та законних інтересів, здійснення представництва інтересів особи в судах стає бути найбільш затребуваним видом правової допомоги в нашій державі [10, 20]. В більшості випадків, звернення до суду із позовною заявою ще не гарантує позитивного результату — задоволення вимог позивача, а можливість пред'явлення відповідачем зустрічного позову на етапі судового розгляду кардинально змінює процесуальні позиції сторін. Лише наявність кваліфікованої правової допомоги на всіх етапах розгляду судом справи сприятиме досягненню потрібного результату для особи, яка не здатна представляти свої інтереси самостійно через відсутність юридичної освіти (тим більше, через відсутність коштів на послуги адвоката чи іншого фахівця в галузі «Права»).

Відповідно до п. 4.4 Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України консультантами юридичної клініки є студенти старших курсів, що навчаються за напрямом «Право» та надають правову допомогу під керівництвом викладачів-кураторів, а згідно із п. 5.3 цього Положення студент-консультант юридичної клініки зобов'язаний, зокрема, згідно з дорученням

керівництва юридичної клініки та відповідно до вимог чинного законодавства брати участь у веденні справ клієнтів клініки у відповідних органах та установах.

Системне тлумачення положень ч. 1 ст. 38 та ч. 1 ст. 40 Цивільного процесуального кодексу України і є тією правовою основою, на підставі якої повнолітній студент-клініцист (як правило 4-5 курсу навчання у вищому навчальному закладі України юридичного профілю) може брати участь у будь-якій цивільній справі як представник, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 40 (одночасне представництво іншої сторони та третіх осіб) та ст. 41 (діючи у процесі в якості інших учасників: секретаря судового засідання, перекладача, експерта, спеціаліста або судді, слідчого, прокурора) цього Кодексу [11].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 42 Цивільного процесуального кодексу України повноваження представників сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, мають бути посвідчені, зокрема, довіреністю фізичної особи. В свою чергу, така довіреність повинна бути посвідчена нотаріально або посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні чи за рішенням суду, або за місцем його проживання (ч. 2 цієї статті).

В Кодексі адміністративного судочинства України вказаним вище нормам цивільного процесуального законодавства щодо правової основи здійснення студентом-консультантом представництва відповідають ч. 1 та ч. 2 ст. 56 цього Кодексу, а обмеження в такому процесуальному представництві передбачені ст. 57 Кодексу [12].

Згідно із ч. 1 та ч. 4 ст. 58 Кодексу адміністративного судочинства України повноваження представників, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору, на здійснення представництва в суді повинні бути підтверджені довіреністю, яка посвідчується нотаріально або посадовою особою підприємства, установи, організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні, чи за рішенням суду або за місцем його проживання (перебування).

Проте, зазначене формулювання положень інституту представництва в цивільному та адміністративному процесуальному законодавстві України перешкоджає фізичній особі брати участь в судових засіданнях через представника, якщо така особа ніде не працює, на службі чи стаціонарному лікуванні не перебуває, не навчається, а зареєстрованого місця проживання (перебування) та кошти на послуги нотаріуса для оформлення довіреності у неї відсутні.

В таких випадках, які бувають не так уже й рідко з огляду на практику діяльності юридичної клініки «Про вопо» Національного університету «Одеська юридична академія», громадяни фактично позбавлені можливості реалізувати своє право на представника в судовому засіданні в цивільній чи адміністративній справі лише у зв'язку з наявністю прогалини в правовому регулюванні інституту процесуального представництва.

Слід також відзначити, що Цивільний процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України в їх редакції до набуття чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ще більше сприяли юридичним клінікам в соціальному захисті прав та відновлення законних інтересів громадян на стадії судового розгляду в цивільних чи адміністративних справах [13].

Довірителі студентів-консультантів юридичної клініки є особами незаможними та належать до так званої «малозабезпеченої верстви населення України», а тому

найчастіше використовуваною до серпня 2010 року процесуальною нормою, яка надавала їм можливість реалізувати право на представника в судах, були скасовані цим Законом ч. 6 ст. 42 Цивільного процесуального кодексу України та ч. 1 ст. 58 Кодексу адміністративного судочинства України. Мова іде про усну заяву громадянина щодо надання повноважень студенту-клініцисту, яка заносилася до журналу судового засідання та наділяла консультанта юридичної клініки усіма повноваженнями представника.

Таким чином, існуючий в Україні порядок підтвердження повноважень представників фізичних осіб в цивільних та адміністративних справах перешкоджає ефективному наданню юридичними клініками правової допомоги малозабезпеченим верствам населення нашої держави, оскільки:

1) скасовано можливість підтвердження повноважень представників усною заявою довірителя, яка заносилася до журналу судового засідання;

2) оформлення та посвідчення довіреності на представництво інтересів в судах у приватних нотаріальних конторах складає в середньому 250-300 грн., що є значними коштами для відвідувачів юридичних клінік (наприклад, вказана сума становить сьогодні 1/3 частину щомісячного доходу пенсіонера та 1/4 частину мінімальної заробітної плати працездатної особи в Україні);

3) оформлення та посвідчення довіреності в державних нотаріальних конторах, незважаючи на меншу вартість вчинення такої нотаріальної дії, є обтяжливим для більшості громадян через постійні черги до державних нотаріусів;

4) посвідчення довіреності посадовими особами інших організацій (в яких довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні чи за рішенням суду, або за місцем його проживання) в окремих життєвих ситуаціях не є можливим.

У зв'язку з цим доцільно наділити правом посвідчувати довіреності на здійснення представництва інтересів фізичної особи в суді й керівників юридичних клінік, які б не лише доручали студентам-клініцистам брати участь у веденні справ відвідувачів клініки, але й за згоди таких осіб оформляли для цього відповідні процесуальні документи (в тому числі, й довіреності).

Сама процедура посвідчення такої довіреності нічим би не відрізнялася від посвідчення підпису фізичної особи на будь-якому офіційному документі: після відповідного тексту про те, що довіритель уповноважує студента-консультанта бути його представником та наділяє його правами й обмеженнями на вчинення тих чи інших процесуальних дій, керівник юридичної клініки підтверджував би відповідність волевиявлення такого довірителя своїм підписом із проставленням відбитку печатки юридичної клініки.

Реалізація вказаної ідеї можлива шляхом доповнення Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України окремими нормами про те, що у випадку здійснення представництва фізичної особи студентом-консультантом юридичної клініки, довіреність довірителя може бути посвідчена також керівником юридичної клініки, з обов'язковим прикладенням печатки такої клініки.

Більше того, для втілення в реальність цієї ідеї вносити будь-які зміни в інші нормативно-правові акти, які регулюють діяльність юридичних клінік в нашій державі, необхідності не вбачається. Так, відсутність в п. 1. 4 Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України права юридич-

ної клініки, як структурного підрозділу, мати окрім штампу та бланку з власним найменуванням ще й печатки, компенсується наявністю такого права, закріпленого в більшості статутних документів вищих навчальних закладів України юридичного профілю (як приклад, юридичної клініки «Pro bono» Національного університету «Одеська юридична академія»).

Висновки. Враховуючи вищевикладене пропоную доповнити ч. 2 ст. 42 Цивільного процесуального кодексу України реченням такого змісту: «У разі якщо представником сторони чи іншої особи, яка бере участь у справі, є студент-консультант юридичної клініки вищого навчального закладу, довіреність фізичної особи може бути посвідчена також керівником юридичної клініки, з прикладенням печатки такої клініки».

В свою чергу, ч. 4 ст. 58 Кодексу адміністративного судочинства України пропоную доповнити реченням наступного змісту: «Довіреність фізичної особи, яка звернулася за правовою допомогою до юридичної клініки вищого навчального закладу, може бути посвідчена також керівником юридичної клініки, з прикладенням печатки такої клініки».

Переконаний, що зазначені вище зміни до цивільного та адміністративного процесуального законодавства України не лише закріплять на законодавчому рівні можливість юридичних клінік ефективно надавати безоплатну правову допомогу малозабезпеченим верствам населення нашої держави (тобто, бути повноправними суб'єктами надання такої допомоги), але й відповідатимуть вимогам сучасної правової реальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення / В. О. Гончаренко // Практика діяльності «юридичних клінік» України. — 2004. — № 1. — С. 3 — 5.
2. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ Міністерства освіти та науки України від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України — 2006 р. — № 32. — С. 680.
3. Аналітична щорічна доповідь про стан роботи із зверненнями громадян у Міністерстві освіти і науки України за 2007 р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до док.: http://www.mon.gov.ua/social/zvinf/2007/analit_2007.doc. — Назва з екрану.
4. Аналітична доповідь про стан організації роботи зі зверненнями громадян у Міністерстві освіти і науки України за 2010 р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до док. : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010/21_12/dopovid_2010.doc. — Назва з екрану.
5. Пашковський М. І. Юридична клініка — крок до майбутнього / М. І. Пашковський // Митна справа. — 2007. — № 6 (54). — С. 56 — 59.
6. Лоджук М. Правові основи та ключові етапи здійснення процесуального представництва студентом-клініцистом інтересів відвідувачів юридичних клінік в цивільному судочинстві / М. Лоджук // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : Матеріали міжнародної щорічної наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копєйчикова, 11-13 лютого 2010 р. / За заг. ред. Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича. — Львів; Одеса : 2010. — С. 102 — 104.
7. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» : проект [Електронний ресурс] — Режим доступу до док. : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=35120. — Назва з екрану.

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України — 2010 р. — № 72/1. — С. 15.

9. Лоджук М. Юридичні клініки як суб'єкти надання безоплатної правової допомоги в контексті положень проекту Закону України «Про безоплатну правову допомогу» / М. Лоджук // Права людини та механізм їх забезпечення в Україні: матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції «Права людини та механізм їх забезпечення в Україні», 04 грудня 2009 р. — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. — С. 60 — 62.

10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) / Вісник Верховного Суду України — 2010 р. - № 5 (117). — С 20-31.

11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України — 2004 р. — № 40. — С. 1530.

12. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. // Відомості Верховної Ради України — 2005 р. — № 35. — С. 1358.

13. Про судоустрій і статус суддів : Закону України від 07.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України — 2010 р. — № 41. — С. 1468.

РЕФЕРУВАННЯ

Майле А. Д. Генеральная оговорка и ее значение в полицейском праве Федеративной Республики Германия / Майле А. Д. // Административное право и процесс. — 2011. — № 2. — С.38-40.

Сегодня в науке полицейского права Германии правовые нормы, регулирующие право полиции по отражению опасности при отсутствии специальных норм, именуются «полицейская генеральная оговорка». Необходимость ее существования объясняется тем, что предусмотреть заранее и нормативно урегулировать жизненные ситуации, которые могут стать предметом полицейского вмешательства, практически невозможно.

Автор подчеркивает, что неурегулированность отношений в сфере полицейского права может повлечь за собой нарушение одного из важнейших положений — принципа эффективного отражения опасностей, поэтому генеральную оговорку следует рассматривать как разумный законодательный компромисс. В данной статье исследуются вопросы правомерности использования генеральной оговорки, которые стали предметом рассмотрения административных судов Германии и Европейского Суда по правам человека.

В заключении говорится о том, что потребность в использовании генерального полномочия как важного резервного средства по-прежнему не теряет своей актуальности, и существование сходной нормы в российском законодательстве могло бы позволить более действенно бороться с заранее неизвестными и непредвиденными угрозами жизненно важным интересам личности, общества, государства.

Волчкова А. О.